

การสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

The Project to Construct a Cultural Heritage Map with Participation from the Community of Nong Khu Khad Sub-District, Borabue District, Maha Sarakham

ดิฐา แสงวัณนะชัย¹, อัมภา บัวระภา², เมทินี โคตรดี³

Dita Sangvatanachai¹, Umpa Buarapa², Mathinee Khotdee³

บทคัดย่อ

โครงการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นโครงการภายใต้โครงการหนึ่งคณะหนึ่งศิลปวัฒนธรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี พ.ศ.2558 มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่ตำบลหนองคูขาด สภาพเศรษฐกิจ สังคม กิจกรรม และสถานที่ทางวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้านในตำบลหนองคูขาด (2) ศึกษาลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านในตำบลหนองคูขาดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อค้นหาความเชื่อมโยงและอัตลักษณ์ (3) กำหนดแนวทางการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน และสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สำหรับชาวชุมชนหรือใช้เป็นแผนที่การท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต โดยอาศัยหลักฐานและความทรงจำของคนในชุมชนร่วมกันทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ การนำเสนอและถ่ายทอดให้เกิดการเชื่อมโยงทางความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นการสงวนรักษาคคุณค่าของพื้นที่ที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ โดยกระบวนการศึกษาจะเป็นการศึกษาร่วมกันระหว่างนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ และชาวบ้านตำบลหนองคูขาด โดยมีการประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการ การนำเสนอ รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลจากการศึกษานอกจากผลิตผลคือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านห้วยนาไทยที่ปรากฏจากประเพณีความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับคูฝัก่อนง ศาลปู่ตา และเรื่องราวที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังหมายรวมถึงการสร้างแนวทางที่ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานที่

¹ อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม Email : dita_neth@hotmail.com

^{2,3} อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Lecturer, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University. Email : dita_neth@hotmail.com

^{2,3} Lecturer, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University

เกี่ยวข้องโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูขาด ซึ่งสามารถนำไปบูรณาการไว้ในแผนพัฒนาตำบล อีกทั้งยังก่อให้เกิดเครือข่ายและเสริมสร้างพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้นอีกด้วย

คำสำคัญ : มรดก, มรดกทางวัฒนธรรม, แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม, ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม

Abstract

The project to construct a cultural heritage map with participation from the community of Nong Khu Khad Sub-District, Borabue District, Mahasarakham is under the One Project One Art and Culture, the Faculty of Architecture, Urban Design, and Creative Arts, Mahasarakham University. The project was allocated the budget in the fiscal year 2015 with an aim to: (1) study the history, background, socio-economic conditions, activities, and cultural places of every village in Nong Khu Khad Sub-District; (2) study the physical characteristics of the villages in Nong Khu Khad Sub-District from the past to the present to determine the connections and identities; (3) establish the approach for cultural heritage mapping for the community's co-learning and to construct a cultural heritage map which will benefit the community people and the neighboring communities and will be used as the future tourism map. The project will be conducted based on the evidences and memories of the community people, both the young and the old generations. Presentations and transfers will be made to connect thoughts that lead to the construction of the cultural heritage map, which is considered one important way to conserve the values of the area with historical significance. The project involves co-studying among the students of the Faculty of Architecture, Urban Design, and Creative Arts, and the people of Nong Khu Khad Sub-District, through small group discussions, workshops, presentations, and in-depth interview. In addition to the production of the community's cultural heritage map, which leads to understanding to the identity of the communities, apparent from beliefs, traditions and lifestyles that are tied to ancestors' tombstones or shrines and historical-related stories of the locality; the study creates a collaboration approach between the community and relevant organizations especially Nong Khu Khad Sub-District Administrative Organization, resulting in integration in the Sub-District development plan and a network that strengthens more community's engagement.

Keywords : Heritage, Cultural heritage, Cultural heritage map, Cultural landscape

บทนำ

จังหวัดมหาสารคามได้ขุดค้นพบโบราณสถานในหลายที่ทั่วทั้งจังหวัด เช่น กู่บัวทอง กู่บ้านสนาม กู่ป่าโพ กู่โคกสะทอน กู่ถ้อยบ้านทิม กู่บ้านเขวา กู่บ้านแดง ตำบลหนองแสง เป็นต้น กู่เป็นโบราณสถานที่บ่งบอกถึงความสำคัญของพื้นที่ มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนาน กู่บางแห่งมีอายุยาวนานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีตอนปลายถึงต้นของสมัยขอม ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 นอกจากความสำคัญที่เกิดขึ้นกับกู่แล้วยังถือว่าบริเวณพื้นที่ตั้งว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมทางสังคมของในชุมชนที่อยู่รอบข้างในอดีต ซึ่งตำบลหนองคูขาดอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ที่มีโบราณสถานที่สำคัญอยู่ 2 แห่งคือ “กู่บ้านหัวนาไทย” และ “กู่บ้านโคกกู่” ชาวบ้านเรียกว่า “กู่ที่กู่ห้อง” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในตำบลหนองคูขาดเคารพนับถือ โดยมีเรื่องเล่าและตำนานหลายเรื่องเล่าต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของ “กู่ที่กู่ห้อง” มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย ด้วยเพราะลักษณะกายภาพของกู่ในอดีตนั้น พื้นที่ตั้งจะล้อมรอบไปด้วยป่าไม้ ต้นไม้ขนาดใหญ่และไม้พุ่มหนึ่กและพืชสมุนไพรอยู่เต็มพื้นที่ และมีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ภายในบริเวณ “กู่ห้อง” มีเนื้อที่ประมาณ 16 ไร่ ลักษณะพื้นที่โดยรอบในปัจจุบันนี้มีพื้นที่ป่าเดิม ไม้พุ่มหนึ่กและไม้เดิมอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีสระน้ำและหนองน้ำโบราณปรากฏอยู่ภายในบริเวณ ชาวบ้านเชื่อว่ามี ความเกี่ยวข้องกับกู่บ้านหัวนาไทย หรือ “กู่ที่” ด้วยมีอาณาเขตล้อมรอบไปด้วยป่าและมีหนองน้ำรูปลีเหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่เช่นเดียวกับกู่ห้องแต่ในอดีตนั้นจะมีพื้นที่ใหญ่กว่าประมาณ 18 ไร่ กู่บ้านหัวนาไทย เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านหัวนาและคนในชุมชนรอบข้างเคารพนับถือ โดยทุกวันที่ 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านจะรวมตัวกันจัดพิธีสงฆ์กุ้งกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมสำคัญประจำ

ของตำบลหนองคูขาด หลังจากนั้นเมื่อถึง 7 ค่ำ เดือน 6 ของปีเดียวกันก็จะทำพิธีสงฆ์กุ้งที่บ้านโคกกู่ โดยชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง เช่น บ้านหนองคูใหญ่ บ้านหนองคูขาด บ้านโคกกู่ และอีกหลายหมู่บ้านในตำบลหนองคูขาดจะมารวมตัวกันเพื่อทำพิธีสงฆ์กุ้งที่กู่ห้อง ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก

ปัจจุบันด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีการขยายพื้นที่ทำกินและลูกค้านิเวศรอบกู่ โดยเฉพาะ “กู่ที่” พื้นที่ป่าเดิมที่อยู่รอบบริเวณทั้ง 18 ไร่ ถูกแทนที่โดยพื้นที่เกษตรกรรม เกิดปัญหาการใช้พื้นที่และยากต่อการเข้าถึง เช่น ในวันนี้มีการจัดกิจกรรมที่มีคนจำนวนมากเพราะพื้นที่ป่าเดิมลดน้อยลง อีกทั้งยังส่งผลทำให้คุณค่าและความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ลดลงด้วย การใช้พื้นที่และการทำกิจกรรมของคนในชุมชนในอดีต ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ได้เลือนหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องต้องการที่จะ รื้อฟื้นประวัติศาสตร์ความเป็นมา คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ทางวัฒนธรรมขึ้นมาอีกครั้ง ไม่เฉพาะแต่ประวัติศาสตร์ของกู่ที่กู่ห้อง ยังรวมถึงพื้นที่อื่นที่มีความสำคัญ เช่น เส้นทางสัญจรในอดีต รูปแบบวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่น่าสนใจกันแต่ละชุมชนในตำบลหนองคูขาด รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมของกู่เมื่อครั้งอดีต รวมถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกู่และมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมเพื่อสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมจากหลักฐานและความทรงจำของคนในชุมชน ทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ให้มีส่วนร่วมในการขุดค้น เรียนรู้ และถ่ายทอดผ่านทางแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน โดยมุ่งหวังว่าแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม จะใช้เป็นจุดอ้างอิงร่วมของทุกภาคส่วนในการระบุทรัพยากรทางวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน โดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่อง การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) เน้นการ

มีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องประวัติศาสตร์พัฒนาการของชุมชน ที่บอกเล่าเรื่องราวผ่านพัฒนาการของสังคมและมนุษยสภาพองค์ประกอบทางกายภาพวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่สำคัญ (Tangible Heritage) รวมถึงองค์ประกอบทางนามธรรม (Intangible Heritage) เช่น วิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นปราชญ์ท้องถิ่น ผู้คนในชุมชนที่จะเป็นผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงประกอบกันเป็นคุณค่ารวมของพื้นที่ (Collective Value) โดยเชื่อมโยงข้อมูลทางประวัติศาสตร์และข้อมูลเชิงประจักษ์เข้าสู่ผังทางกายภาพ ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างมีส่วนร่วม เพื่อที่จะได้นำไปใช้เป็นฐานคิด และเป็นส่วนหนึ่งของมาตรการและเครื่องมือสำหรับหน่วยงานภาคท้องถิ่นและภาคประชาชน ในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและเป็นรูปธรรม เป็นการปกป้องดูแลรักษาคุณค่าของพื้นที่โดยรวมอย่างรอบด้าน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมระบุและให้ข้อมูลผ่านการบอกเล่าและสำรวจภาคสนาม ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนมีช่องทางที่เป็นรูปธรรมในการร่วมบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการร่วมสร้างสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage Environment) ที่ประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบันสามารถดำเนินไปได้อย่างสอดคล้องกับการปกป้องรักษาความสมดุลของระบบนิเวศทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548)

วิธีการศึกษา

โครงการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีวิธีการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 3 ระยะ 4 ขั้นตอน คือ

ระยะต้นน้ำ ได้แก่ (1) **ขั้นเตรียมการ** เป็นการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์ชุมชนเบื้องต้น เพื่อทราบถึงแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่จำเป็นต่างๆ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพและการใช้พื้นที่ทางสังคมในอดีต (2) **การเก็บรวบรวมข้อมูล (Collection of Data)** ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ ข้อมูลเอกสาร แผนที่ดิจิทัล เอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ทางทหาร แผนที่โบราณ และภาพถ่ายของชาวบ้านเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรม “ตำบลหนองคูขาด” เพื่อนำไปสู่การออกแบบและจัดการกับพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม และเก็บรวบรวมข้อมูลข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลด้านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ สภาพเส้นทางสัญจรในอดีตจนถึงปัจจุบันและการใช้ที่ดินโดยรอบ พื้นที่การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม และปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่และคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องพื้นที่และมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง **ระยะกลางน้ำ** ได้แก่ (3) **การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล (Analysis and Synthesis of Data)** โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในตำบลหนองคูขาด ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ตัวแทนเด็กและเยาวชน ครู อาจารย์จากสถานศึกษาในพื้นที่ ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูขาด เพื่อทำการระดมความคิดเห็นและร่วมกันสรุปและอภิปรายความต้องการของคนในชุมชน และเพื่อหาความสำคัญของแต่ละความเชื่อมโยงของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนที่เคยมีและที่สูญหายไปเพื่อการสร้างแผนที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน และ**ระยะปลายน้ำ** ได้แก่ (4) **การสรุปผล** โดยจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

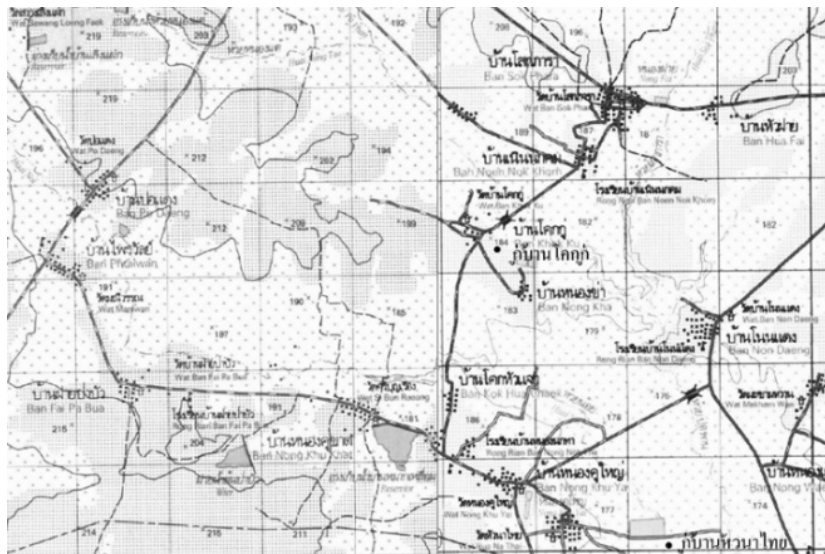
เพื่อให้ชุมชนตำบลหนองคูขาดได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป โดยใช้ระยะเวลา 6 เดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 เดือน กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 31 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2558

พื้นที่ดำเนินการและบริบทชุมชน

พื้นที่บ้านหัวนาไทย และบ้านหนองคูขาด ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งห่างจากที่ว่าการอำเภอบรบือ ทางทิศใต้ ประมาณ 16 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 53 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่างๆ โดยทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลวังไชย อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลเขวไร่ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลโนนแดง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลเลิงแฝก กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะภูมิประเทศ มีทั้งเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้นที่ราบและที่ลุ่ม พื้นที่ทั่วๆ ไปของตำบลมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 150-200 เมตร พื้นที่ราบบางส่วนของตำบลมีการทำนาส่วนพื้นที่ราบสูงมีการปลูกพืชไร่สมรรถนะดิน ชุดดินที่พบมากในตำบล

ได้แก่ ดินชุดโคราช ดินชุดโคราช ดินชุดน้ำพอง และ ดินชุดอุบล หรือดินร่วนปนทราย บางแห่งยังพบดินที่มีลูกรังหรือกรวดปะปนอยู่ มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมต่อการนำมาใช้เพาะปลูก ดินเหล่านี้ต้องการการบำรุงรักษาเป็นพิเศษ ดินมีความสามารถในการอุ้มน้ำต่ำ เสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำในระยะเวลาที่ฝนทิ้งช่วง ความเหมาะสมของดิน (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูขาด, 2558)

ชาวบ้านตำบลหนองคูขาดประกอบด้วย หมู่บ้าน 14 หมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ เมื่อเว้นว่างจากการทำอาชีพหลักชาวบ้านก็มีการประกอบอาชีพเสริมหลายอย่างที่บ่งบอกถึงประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและยังถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นสู่ลูกหลานในรุ่นต่อมา เช่น การสานกระติบข้าว การทอเสื่อ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กระบวนการทอผ้าไหมมัดหมี่ที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านในจังหวัดมหาสารคามรวมถึงชาวบ้านในตำบลหนองคูขาดด้วย

ภาพประกอบที่ 1 แผนที่ตำบลหนองคูขาด

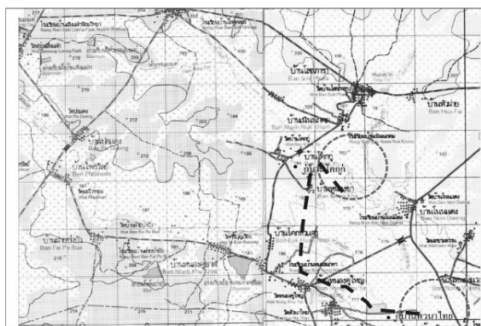
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูขาด, 2558. <http://nongkhukhad.go.th>.

อภิปรายผล

โครงการการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลหนองคูขาดอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มาจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวความคิดและทฤษฎีเรื่องแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม และกระบวนการมีส่วนร่วม ความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape) และโดยอาศัยการสัมภาษณ์เชิงลึกชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลมาทำการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมตำบลหนองคูขาด บริเวณชุมชนบ้านหนองคูขาด และบ้านห้วยนาไทย ซึ่งเป็นที่ตั้งของกู๊พีและกู๊น่อง

กระบวนการระยะต้นน้ำ เริ่มจากการทำการสำรวจเบื้องต้น โดยจากการสำรวจชุมชนตำบลหนองคูขาด ในหลายหมู่บ้าน พบซากวัตถุโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ บางแห่งก็มีการค้นพบชิ้นส่วนโบราณวัตถุข้าวของเครื่องใช้ แต่ยังไม่เพียงพอต่อการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน จึงยังไม่ได้มีการระบุลงในแผนที่การขึ้นทะเบียนโบราณสถานจังหวัดมหาสารคามที่สำคัญ (กรมศิลปากร, มปท.) ดังเช่น พื้นที่หมู่บ้านห้วยนาไทย และบ้านโคกกู๊ ซึ่งมีการค้นพบกู๊บ้านโคกกู๊และกู๊บ้านห้วยนาไทย ซึ่งชาวบ้านถือว่าเปรียบดั่ง “กู๊พีกู๊น่อง” เป็นที่นับถือศรัทธาและเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนในตำบล มีเรื่องเล่าและตำนานหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องเล่าสืบต่อกันมาถึงความศักดิ์สิทธิ์ของกู๊มาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย ลักษณะทางกายภาพของกู๊ในอดีตนั้น พื้นที่จะล้อมรอบไปด้วยป่าไม้มีต้นไม้อายุชุกใหญ่ ซึ่งเป็นพรรณไม้พื้นถิ่นและสมุนไพรรายรอบเต็มพื้นที่ โดยกู๊บ้านห้วยนาไทย ได้ชื่อว่าเป็น “กู๊พี” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านห้วยนาไทยและชุมชนรอบข้าง โดยทุกวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านจะรวมตัวกันจัดพิธีสงฆ์ ที่กลายเป็น

ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญประจำชุมชน และหลังจากสงฆ์ที่ เมื่อถึงวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 6 ของปีเดียวกัน ชาวบ้านก็จะประกอบพิธีสงฆ์ที่กู๊น่อง ที่บ้านโคกกู๊ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยพิธีสงฆ์ ชาวบ้านจํานำดอกไม้ ธูปเทียนไปไหว้ และจัดให้มีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ การทำบุญ การละเล่นต่างๆ นอกจากนี้ ยังประกอบไปด้วยหนองน้ำสำคัญ ดังเช่น หนองมะค่า หรือหนองข่า หนองแวง หนองมน หนองบัวน้อย และหนองดินแดง เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหนองน้ำสำคัญในอดีต ที่ยังปรากฏร่องรอยอยู่และจากคำบอกเล่าของชาวชุมชน

ภาพที่ 2.4 เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างกู๊พี (กู๊บ้านห้วยนาไทย) และกู๊น่อง (กู๊บ้านโคกกู๊)

ภาพประกอบที่ 2 เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างกู๊พีและกู๊น่องและโบราณวัตถุที่ค้นพบใกล้กับกู๊บ้านห้วยนาไทย

ภาพประกอบที่ 3 ประเพณีสร้างกุ๋บ้านห้วยนาไทย

ประเพณีการสร้างกุ๋ ของชาวบ้านตำบลหนองคูชาดที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต เป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านร่วมกันจัดขึ้นในทุกปีสืบมาจนถึงปัจจุบัน และประเพณีสร้างกุ๋ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาพื้นที่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านห้วยนาไทยและกุ๋บ้านโคกกุ๋ ซึ่งอยู่ภายในตำบลหนองคูชาด เพื่อสร้างแผนที่วัฒนธรรมของตำบลหนองคูชาดซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันทั้งด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิต เพื่อสร้างแผนที่ทางวัฒนธรรม โดยชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องและการสร้างแผนที่เพื่อไว้ช่วยเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาและอนุรักษ์ไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิต และเพื่อส่งเสริมให้เกิดกระแสการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักและหวงแหนพื้นที่และเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

จากแนวความคิดดังกล่าวกระบวนการในระยะกลางนี้จะเป็นการนำข้อมูลมวกวิเคราะห์และสังเคราะห์มาสู่กระบวนการวิเคราะห์การสร้างแผนที่ทางวัฒนธรรมร่วมกับการลงพื้นที่สำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากชาวบ้านในตำบลหนองคูชาด โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม การสร้างให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน การสร้างความภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของพื้นที่ และมีการสรุปแนวความคิดหลักร่วมกันทั้งที่มนิสิต อาจารย์ชาวบ้าน ออกมาเป็นผังแผนที่ทางวัฒนธรรม ในระยะปลายน้ำ ที่แสดงตำแหน่งสำคัญ ได้แก่กุ๋ที่กุ๋นอง ตำแหน่งความสัมพันธ์ และการเชื่อมถึงกันของชุมชนบ้านหนองคูชาด และบ้านห้วยนาไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในตำบลทั้งหมด (ภาพประกอบที่ 6)

ภาพประกอบที่ 4 การสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน

โครงการ
การสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม
ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หลักการและที่มาของการดำเนินงาน
 การศึกษาในเชิงวิชาการที่สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นที่ยอมรับในระดับสากลว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ
 1. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 3. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 4. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

กระบวนการมีส่วนร่วม
 1. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 3. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 4. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

กระบวนการระยะต้นน้ำ
 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

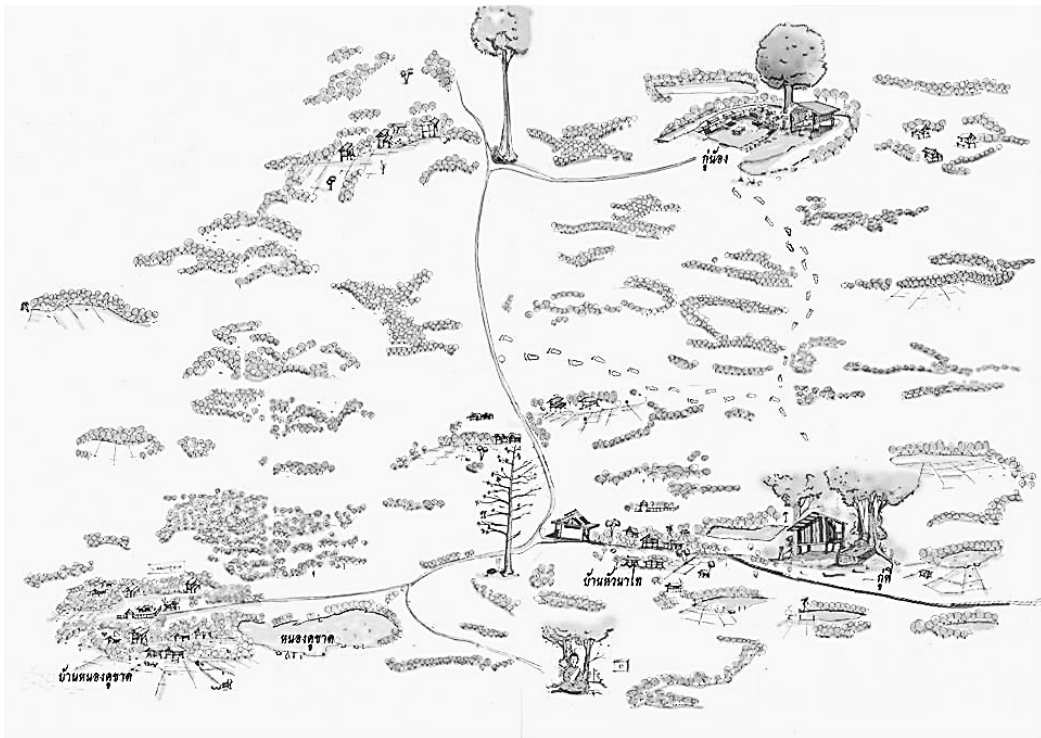
กระบวนการกลางน้ำ
 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

กระบวนการปลายน้ำ
 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

กระบวนการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ภาพประกอบ
 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

ภาพประกอบที่ 5 สื่อประชาสัมพันธ์โครงการการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ภาพประกอบที่ 6 แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ตำบลหนองคูชาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

สรุปและเสนอแนะ

ผลการศึกษาในครั้งนี้ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์และ คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน หนอง ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม กิจกรรมและสถานที่ทางวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้านตำบลหนองคูชาด บริเวณชุมชนบ้านหนองคูชาด และบ้านห้วยนาไทย การศึกษาลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านจากอดีตและปัจจุบันเพื่อค้นหาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อหาแนวในการสร้างแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม และเพื่อพัฒนาแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นแผนที่ในการท่องเที่ยวต่อไปได้ในอนาคต ก่อให้เกิดความร่วมมือกันของชาวชุมชนและมหาวิทยาลัยในการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมและคุณค่าของมรดกให้คงอยู่ เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกัน และที่สำคัญเป็นการส่งเสริมการรับรู้ สาธารณะให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ของตน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นหนึ่งในโครงการหนึ่ง คณะหนึ่งศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และนฤมิตศิลป์ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ ปีพ.ศ. 2558 โดยกองวิจัยและบริการวิชาการ ร่วมกับกองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทางผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอขอบพระคุณท่านผู้ใหญ่หมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ชาวชุมชนบ้านหนองคูชาด และบ้านห้วยนาไทย นักเรียน นักศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูชาด และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน มา ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (มปท.). *แผนที่การขึ้นทะเบียนโบราณสถานจังหวัดมหาสารคาม*.

สีสะหวัน วงศ์กะตัญญู. (2550). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. อ้างใน <https://www.gotoknow.org/posts/482092>.

ชิต นิลพานิช และกุลชน ธนาพงศธร. (2532). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ชนบท*. ใน เอกสาร การสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 3, หน่วยที่ 8) .นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. หน้า 350. อ้างใน <https://www.gotoknow.org/posts/482092>

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). *การพัฒนาชนบทไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 10. อ้างใน <https://www.gotoknow.org/posts/482092>

ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ. (2557). *คู่มือการออกแบบบริการ*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC).

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคูขาด, (2558). *ข้อมูลตำบลหนองคูขาด*. <http://nongkhukhad.go.th>.

การสัมภาษณ์

เผ่าจำ 1, เผ่าจำ 2, พิมพ์ คำด้วง. (11 มีนาคม 2558). สัมภาษณ์. ชาวชุมชนบ้านห้วยนาไทย.

บุญเพ็ง แสงโชติ. (11 มีนาคม 2558). สัมภาษณ์. ชาวชุมชนบ้านห้วยนาไทย.

เสา คำด้วง. (11 มีนาคม 2558). สัมภาษณ์. ชาวชุมชนบ้านห้วยนาไทย.